

THE INTERIOR LANDSCAPE – BETWEEN CONSTRUCTION AND PROJECTION

Adrian Iancu, Assoc. Prof., PhD, "Lucian Blaga" University of Sibiu

Abstract: Although the novel by George Călinescu stylistic way, poor Ioanide (drawn between 1947-1949 and published in 1953), is by exercise Baroque balzacian one type, there are mentioned in the literary structure, sufficient evidence to allow to say that we face a text bearing the mark of modernity. Ioanide spent his inner mutation occurs in narrative terms, during the course rectilinear and eventful time, the novel, from the inside to the outside as a result of autocontemplări middle, the other characters play the role of "mirror" its projection of interiority that are then considered, this time three-dimensional fictional world, geometrical, its landscape inside.

Keywords: *character, interior landscaping, inside, outside, narrative discourse*

Deși ca structură și modalitate stilistică romanul lui George Călinescu, *Bietul Ioanide* (elaborat în perioada 1947-1949 și publicat în 1953), este, prin exercițiul de stil baroc, unul de tip balzacian, există, în structura operei literare amintite, suficiente elemente care să ne permită să afirmăm că ne aflăm în fața unui text care poartă marca modernității. Mutația petrecută în interioritatea lui Ioanide are loc, din punct de vedere narativ, pe parcursul evoluției rectilini, temporale dar și evenimentțiale, a romanului, de la exterioritate înspre interioritate ca rezultat al unei autocontemplări mijlocite, în care celelalte personaje joacă rolul de "oglină" a proiecției interiorității sale din care mai apoi se constituie, de data aceasta tridimensional, în lumea ficțională, geometric, relieful său interior.

Situația lui Ioanide, personajul central din romanul amintit, este oarecum asemănătoare cu cea a sculptorului Rodin: "Rodin a fost singur chiar înainte de a fi celebru. Gloria l-a făcut și mai singur. Căci gloria nu-i, în cele din urmă, decât suma tuturor neînțelegerilor ce se adună în jurul unui nume nou."¹

Nu întâmplător am ales analogia Ioanide – Rodin, aceasta ne-a fost inspirată de lucrarea sculptorului, intitulată *Catedrala*, în care ne este dat să contemplăm rodul esențializării ideii de catedrală, reprezentată de cele două mâini atât de geometric expresive, care stau parcă poziționate în semn de rugă. Singurătății pure îi corespunde, firește, creația pură:

„Totdeauna [Ioanide, n.n.] spuse că arhitectura trebuie să se purifice de orice natură vie.” (George Călinescu, Bietul Ioanide, I, p.1)

De altfel, din perspectiva conturării reliefului interior, Ioanide nu este o abordare singulară în opera lui George Călinescu, dacă ne gândim la modul în care a construit romancierul personajul Eminescu din monografia intitulată *Opera lui Mihai Eminescu (I, Filozofia teoretică. Filozofia practică, București, 1934; II-III, Descrierea operei, București, 1935; IV-V, Cadrul psihic, Cadrul fizic, Tehnica. Analize, Eminescu în spațiu și timp, București, 1936): "Văzută astfel, construcția de principiu a personajului ne spune mai clar cât datorează și cât nu datorează procesului proiectării. Ca erou de roman, Ioanide a fost construit pentru a realiza un program teoretic turnat într-o structură epică, nu pur și simplu pentru o pledoarie pro domo. De altfel, din întreg complexul vieții și activității literare a lui Călinescu, acest personaj nu-și află vecinătatea cea mai apropiată în elanurile lirice ale*

¹ Rainer Maria Rilke, *Auguste Rodin*, Editura Meridiane, București, 1970, p.5.

autorului sau în preocupările sale introspective. În schimb, nu este deloc greu de demonstrat relația intimă cu un alt personaj călinescian și anume Eminescu din cunoscuta monografie².

Definirea spațiului ideal, al spațiului pur, în care Ioanide dorește să construiască, este prezentă în primele pagini ale romanului.

"Caut orizonturi acoperite, care să-mi dea iluzia a sta pe un teren ferm. Dumnezeu poți să râzi, un om ca mine, care se izolează, vede universalul și ignorează particularul. De altfel sunt arhitect, ca să construiesc am nevoie de o siguranță minimă, vederea asta a învârtirii mă demoralizează. Cum am să construiesc eu pe o bilă care zboară în aer?" (George Călinescu, Bietul Ioanide, I, p.3)

Înainte oricărei experiențe în spațiu incert, Ioanide construiește în conștiința sa. El este un euclidian prin felul în care respinge, considerând ca non-valabil, spațiul în formă de "pseudosferă"³. Îi este străină contemplația peisajului, iar ca determinare temporală preferă plimbările în oraș, "sub regim solar egal."

"Mă scol dimineața, lucrez în casă cu geamul deschis, în ciripitul vrăbiilor și cercul în oraș ziua, sub regim solar egal. Cum vezi, fug de orice peisaj care predispune la contemplație." (George Călinescu, Bietul Ioanide, I, p.4)

Ioanide are în el rodnicia "celui care zidește" la propriu sau la figurat⁴.

"Ioanide își așezase un fotoliu în drumul plin de iarbă (strada, într-un cartier nou, era foarte puțin frecventată de vehicule, fiind nepavată la un capăt) și reconstitua pe masă niște machete plesnite de clădiri, rânduindu-le în jurul unei presupuse piețe în miniatură." (George Călinescu, Bietul Ioanide, I, p.9-10)

Ioanide populează "interioarele pe care le crease" cu propria interioritate/exterioritate, dându-le "substanță" [n.n.] și umplându-le de conținut tocmai prin transferul de interioritate asupra volumelor/interioarelor și exterioarelor clădirii, căci "clădea pentru gustul lui", după principiile sale estetice și filozofice.

George Călinescu îl plasează pe Ioanide, așa cum vom constata, pe parcursul discursului narativ, într-un spațiu cu adevărat tridimensional, care îi este, de altfel, propriu personajului, în acea viziune "în acvariu", modalitate prin care personajul poate fi văzut cu ușurință din toate unghiurile și din toate perspectivele, asemeni micilor vietăți plasate în paralelipipedul transparent în care își derulează existența proiectată în afara spațiului vital. Incompatibilitatea cu lumea în care trăiește este evidentă tocmai prin dorința personajului de a se plasa într-un alt timp, acela fertil care rodește opere de artă, timpul grandioaselor

² Mircea Tomuș, *Prefață* la George Călinescu, *Bietul Ioanide*, Editura Minerva, colecția "Biblioteca pentru toți", București, 1973, p.13.

³ Călina Mare, *Introducere în ontologia generală*, Editura Albatros, București, 1980: "Astfel ea [geometria neeuclidiană, n.n.] a oferit prilejul pentru teoretizarea faptului, că relativă independență a gândirii umane permite construirea – prin generalizare – a unor geometrii care nu au corespondent direct în spațiul accesibil observației și experimentului. Mai mult decât atât, crearea geometriilor pluridimensionale pune în primul plan activitatea de construcție și permite să se distingă mai limpede zona de construcție a posibilului, caracteristică gândirii matematice". (p.122-124).

⁴ Mihai Șora, *Despre dialogul interior. Fragment dintr-o Antropologie Metafizică*, Editura Humanitas, București, 1995: "Numai Dumnezeu este creator în sensul plin al cuvântului. Omul nu creează; el rodește. Și nici măcar să rodească nu reușește într-un mod simplu și spontan, printr-o înflorire ca să spunem așa <<lineară>> a ființei sale spirituale, asemeni dezvoltării, cel mai adesea liniștită, uneori impetuoasă, dar întotdeauna într-un flux continuu, a vegetalului care-și îndreaptă neabătut forțele vii spre constituirea fructului său". (p.15).

construcții, dominate de geometria pătratului și a paralelipipedului, ca forme de expresie ale echilibrului, proiectate în tridimensional.

"<<În Asiria aș fi avut de lucru, nici vorbă. Aș fi ridicat Babilonul pe Euphrat, zidind în cărămizi și bronz. Nu mă-ncurcam cu reparații. Scobeam un șanț uriaș în chip de pătrat, umplându-l cu apă, și din lutul respectiv scoteam cărămida cu care clădeam zidul exterior. În mijlocul pătratului aș fi construit un turn amețitor, punând paralelipiped peste paralelipiped. Lipeam peste tot basoreliefuli colosale și monștri de teracotă. Cu aztecii lui Monteczuma cu siguranță m-aș fi înțeles [...]>>."

(George Călinescu, *Bietul Ioanide*, I, p.27-28)

Ioanide vrea să construiască și o va face, dacă nu în real, cel puțin în interioritatea sa și tot vor rodi proiectele construcțiilor sale geometrice. Gândul că nu ar putea fi înțeles de ceilalți îl amuză.

"Gândindu-se ce-ar zice dobitocii ce idei trec prin mintea sa, Ioanide râse aproape deschis, de unul singur, și-și mai umplu o ceașcă de ceai."

(George Călinescu, *Bietul Ioanide*, I, p.28)

În privința educației, Ioanide este ferm și nici n-ar fi putut fi altfel un personaj care, construind în sine, în interioritatea sa, după regulile echilibrului geometric al volumelor proiectate tridimensional. Atunci când e vorba de viața copiilor săi, se va dovedi mai încolo că pierde din hotărârea cu care își stabilește obiectivul. Și, de data aceasta, momentul nefericitului destin al fiicei sale este explicabil, prin faptul că Ioanide proiectează actul educațional în abstract.

"<<Nu e adevărat! strigă Ioanide, în gând, atins într-un punct vulnerabil. Nu mă amestec în treburile copiilor dacă se conduc singuri bine. Dar dacă se prăbușesc, să-i las în prăpastie? Asta este pedagogia dumitale?>>."

(George Călinescu, *Bietul Ioanide*, I, p.41-42)

Ioanide nu-i înțelege, de fapt, pe tineri, pentru că, preocupat de construcția nucleului său interior, își consumă toate forțele și energiile în direcția acestei linii de forță, găsindu-se lipsit de puterea de a înțelege interioritatea/intimitatea, "din punct de vedere al sincerității", a tinerilor.

"Greutatea pentru Ioanide de a-și face o noțiune despre tineri venea de acolo că nu putea să-i surprindă în intimitatea lor nestânjenită, discutabilă și ea din punct de vedere al sincerității." (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, I, p.65)

Concluzia disputei dintre soții Ioanide este împărțită: arhitectul își consideră soția incapabilă de a înțelege pulsul momentului, iar aceasta îl consideră "superior", lipsit de răutate, fapt adevărat, căci ceea ce-și dorește Ioanide, dealtminteri, este crearea unei zone de protecție în jurul său. Doar atât.

"<<Această femeie inocentă, gândi Ioanide, nu vede nimic în jurul ei. Ea nu știe că acum m-am certat cu ea.>>

<<Bietul Ioanide! medita doamna Ioanide reintrând în iatacul său. Muncește neconținut. Ce om superior! Supărarea lui este fără nici o răutate, cu ea își face rău lui însuși! Mă bucur că i-a trecut>>." (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, I, p.44)

Liniile de forță ale interiorității lui Ioanide sunt rezultanta disjuncției "a trăi din ..." (fapte și evenimente situate în exterioritatea sa imediată) și "a trăi prin ..." (elemente și repere coagulate într-o geometrie a interiorității sale). "Bietul" Ioanide are șansa alegerii cu toate lucrurile care decurg din aceasta: îndoiala, uneori ezitarea, cel mai adesea un consum suplimentar de efort/energie. Căci opțiunea nu e un gest ușor de realizat în timp și spațiu. Este căsătorit, dar incompatibilitatea cu soția sa este evidentă; este tată, dar comunicarea cu fiica

lor, Pica, este un act ratat; iar în plan profesional, depășește limitele convenționale ale "Breslei".

Ioanide, din lipsă de comenzi serioase, execută machete din ipsos ("*[...] reconstituia pe o masă niște machete plesnite de clădiri, rânduindu-le în jurul unei presupuse piețe în miniatură. / - Dar ce face cu machetele? se informă Gonzalv Ionescu, cu o mirare dezvăluind incomprehensibilitatea pentru el a unei asemenea fapte. / Panait Suflețel lămuri: / - Ioanide e un visător! Neprimind de la nimeni comanda de a face un for roman, el îl execută din ipsos.*", George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.10*); din lipsă de înțelegere și de comunicare cu soția și cu fiica sa, caută "reprezentarea", să spunem ideală, a ceea ce înseamnă soția și fiica. Numai că și pe acest plan apar perturbări. În timp ce Ioanide vede, în Sultana, fata asupra căreia ar putea transfera tot ce ar fi putut încerca să direcționeze înspre fiica sa, Pica, Sultana nu vede în Ioanide pe omul matur, pe prietenul tatălui ei, ci pe bărbatul care poate să-i devină partener, soț. Paradoxal, cu cât dorește mai mult și reușește, în parte, să-și creeze o zonă de protecție, să fie liber, cu atât mai mult Ioanide se simte legat, dependent, de altceva/altcineva, căci părăsind, din timp în timp, zona căsniciei, intră, fără voia lui, într-o alta, pe care, în definitiv, nici nu o bănuiește ("*Cu cât era mai liber, cu atât Ioanide se simțea mai legat*", George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.49*).

"- Soția dumitale, făcu Sultana un gest de dispreț, poți s-o lași oricând, știu perfect că nu-i acorzi nici o importanță... Nici nu ești obligat să dai divorț. Sunt liberă, mergem în Egipt, unde am rude. Tata îmi oferă bani. Acolo poți construi și piramide dacă vrei." (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.47-48*)

Propunerea Sultanei declanșează în interioritatea lui Ioanide "o criză morală", ideea de a se despărți de soție i se pare "o absurditate totală", iar în privința manifestărilor față de aceasta fusese greșit înțeles de către Sultana, pentru că lui Ioanide "îi repugnau afecțiunile și demonstrațiile, mulțumindu-se cu noțiunea morală tacit consimțită."

"Fața lui Ioanide deveni deodată serioasă și, ca și cum arhitectul ar fi uitat că este cu cineva în odaie, începu să se plimbe în sus și-n jos, cu mâinile la spate, meditănd. Sultana îl privea crezând că reflectează asupra propunerii. Ioanide era însă profund jignit și trecea printr-o criză morală acută. Ideea de a se despărți de Elvira i se păru de o absurditate totală, iar faptul că trecuse prin capul fetei – ca o vină a sa personală, pentru că numai purtarea lui abstractă față de soția sa ar fi putut da naștere unei asemenea opinii greșite." (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.48-49*)

Purtarea lui abstractă față de soția sa și modul "de a ameți pe unele femei prin excentricitatea lui volubilă" o fac pe Sultana să-l creadă capabil de o asemenea aventură. Când voia să fie, Ioanide era, de fapt, un om de lume cu un comportament și o interioritate nebănuite de complexe.

"Ioanide avea un mod de a ameți pe unele femei prin excentricitatea lui volubilă, prin artișițiile de idei și tensiunea lui spre o faptă glorioasă inedită, care-i procura succese neașteptate de el, în vreme ce nu le avea acolo unde le căuta."

(George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.49-50*)

Glasul conștiinței morale își pune amprenta pe interioritatea lui Ioanide care se vrea consecvent cu sine însuși, cu propriile principii morale, atunci când e vorba ca prietenia cu Sultana să ia o întorsătură neprevăzută.

"Ioanide avea vreme pentru astfel de aventuri. Ce mai tată era el! Pe de o parte se scandaliza de purtările Pichii și voia s-o citeze spre a o moraliza, și el însuși aici, la câțiva pași de Elvira, ședea de vorbă cu Sultana."

(George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.52*)

Ioanide nu are forța necesară de a lua o decizie, proiectează scenariul aventurii ce se întrevide în zona reperelor incerte oferite de un soț nesincer cu propria soție.

"- *Sultana, zise el, da, de multe ori am visat să merg undeva departe, cu o ființă care mă înțelege, ca tine. Evident, ideea ta este ademenitoare. Nu văd însă graba. Cine ne stă în cale?*" (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.53*)

Revine, în conștiința lui Ioanide, ideea zonei de protecție ("*Dacă fug și de tine acolo?*", George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.53*) din exterioritatea imediată care să-i permită să aibă liniștea interioară căci, în fond, personajul are o "*fire lucidă și foarte analitică*" (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.58*). Vegetalul îl atrage pentru că acesta "*îndreaptă nebănuite forțele vie spre constituirea fructului său*"⁵.

Forțele vie ale naturii trăiesc și se prelungesc prin fructul lor, prin rodul ce se naște spontan și are o evoluție lineară. Arhitectura, arta formelor și a volumelor, este în antiteză cu natura pentru faptul că geometria este rodul elaborării ("*Arhitectura, spunea el [Ioanide, n.n.], e în continuă antiteză cu natura*", (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.71*). Punctul de plecare, pentru arhitectul Ioanide, este natura ("*Prefera mahalaua cea mai infectă, care prin noroiul și colibele într-o rână te face să visezi coloane dorice și unde un nuc într-o curte are semnificația unei erupții a forței vegetale*", (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.71*); în antiteză cu natura se află arhitectura care, desființând-o complet, "*ca în Piața San Marco din Veneția*", sau supunând-o "*regimului geometriei*", se manifestă ca "*triumful ei [al arhitecturii, n.n.], al ordinii umane*". Ioanide ajunge în etapa disjunției de tipul: ori "*totala gratuitate a naturii*", ori "*a reprobă estetismul*".

"<<*Nu sunt decât două atitudini posibile*>>, decise arhitectul: ori a admite principiul totalei gratuități a naturii, a admira cu mine franc năvălirea fluturilor, ori a reprobă estetismul și a se îngrijora de recolta livezilor."

(George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.90-91*)

Ezită între cele două, natură ori estetism, se lasă, pentru moment, pradă îmbinării, a celor două soluții.

"*Casa trebuie să se piardă între copaci și pășune, să se pătrundă de aromele pământului... un cort durabil. Aci peretele e burdușit cu greieri, cântă, patul miroase a sulcină. Îmi fac negreșit o casă țărănească, o copie sinceră după una dintr-astea, fără nici o artă înaltă.*" (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.92-93*)

Este evident faptul că teza de la care pornește Ioanide este acum cea a vegetalului, a naturii ca fundament și fundal; arhitectura se plasează în antiteză cu natura, iar sinteza se realizează prin actul "*de a construi fără nici o preocupare de utilitate.*"

"- *Pe mine mă cheamă Ioanide, continuă el mestecând, ceea ce ar însemna că sunt grec. De fapt sunt român, cineva probabil a fost grec de origine în familia mea. De aceea se luptă în mine două porniri contrare: una de a construi fără nici o preocupare de utilitate, alta de neîncredere în viitor.*" (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.99*)

Situația lui Ioanide este una paradoxală: a construi la propriu înseamnă a proiecta în viitor. Tocmai proiecția în viitor, însă, îl neliniștește. În felul acesta el se situează în categoria personajelor care construiesc în interioritate, în nebănuitele "*încăperi închise pentru ochiul superficial.*"

"<<*Nu cunoaștem niciodată bine pe oameni, medită el; ei au încăperi închise pentru ochiul superficial [...]*>>." (George Călinescu, *Bietul Ioanide, I, p.102*)

Construind în interioritate, Ioanide trăiește în propria interioritate, este rupt de tot ceea ce nu se află în raport direct cu actul creației, al făcerii.

⁵ *Op., cit.*, p.15.

"Arhitectul făcu un gest evaziv cu mâna, care însă în limbajul lui însemna: <<Sunt în delirul facerii, mă absentez!>> În astfel de împrejurări, madam Ioanide nu insista."

(George Călinescu , Bietul Ioanide, II, p.21)

Geometria construcțiilor lui Ioanide se clădește mai întâi în interioritatea sa, chiar și atunci când primește invitația de a construi o lucrare situată în lumea dinafara personajului.

"Încă din primăvară, Ioanide primise din partea unui primar de cartier invitația de a construi o primărie monumentală și o biserică pe un vast teren cu desăvârșire degajat și care urma să constituie piața principală a cartierului."

(George Călinescu , Bietul Ioanide, III, p.5)

Ioanide construiește mai întâi în imaginație, reprezentarea edificiului, reduce lumea la clipa gândirii sale⁶. Arhitectul trăiește din reprezentarea, în interioritatea sa, a edificiului.

Interioritatea personajului este construită după legile raționalismului, ale echilibrului dar și ale *"lunii exclusiv plastice"*. Trăind absorbit de propria interioritate, nu percepe decât fragmentar lumea exterioară sieși (*"Absorbit în ocupările lui, n-o văzu pe Pica decât fragmentar, nu asistase la creșterea ei zilnică, morală și fizică. Goluri mari existau în amintirea sa"*, *(George Călinescu , Bietul Ioanide,III, p.21)*). Moartea fiicei lui Ioanide e înțeleasă aici, dincolo de faptul în sine, ca eveniment care face parte inevitabil din ritualul creației, al zidirii care atrage după sine jertfa.

"Se pretinde că moartea Pichii o socotea un sacrificiu cerut de cer unui nou Mașter Manole, care era el, și că avea intenția de a îngropa pe Pica sub zidul bisericii. Bazilica era mai mult o capodoperă personală."

(George Călinescu , Bietul Ioanide,III, p.37)

În rândul arhitecților, unii vorbeau de *"convertirea"* arhitectului în estetic, căci *"Ioanide construia o biserică creștină cu elemente păgâne"*. (De fapt, *"Bazilica lui era o simplă demonstrație geometrică, rece, aproape atee, un joc gratuit de linii severe"*, *George Călinescu , Bietul Ioanide,III, p.38)*.

Odată realizată proiecția în exterior, numai și sub formă de machetă, a geometriei rodite de relief interior al lui Ioanide, finalizarea lucrării nici nu mai contează. Artistul a rodit imaginea viitoarei construcții, artizanului (lui Butoiescu - Botticelli sau altuia de felul lui) îi revine rolul de a pune în practică acel caracter sistemic al proiectului construcției. Artistul, împreună cu geometria construcției sale ca reprezentare (macheta, imaginea bisericii) a modelului construit în interioritatea sa, vor exista numai ca proiecție care aici capătă sensul de proiecție în spațiu și timp ficțional, pe fundalul unui viitor ipotetic.

"- Crezi că mai construiește ceva în împrejurarea de față?"

- Așa sper.

- Biserica era o afacere bună. Păcat! Cu siguranță n-au să-ți dea nici un ban, ca să te împiedice s-o termini.

- E ca și gata. Altă generație o poate sfârși."

(George Călinescu , Bietul Ioanide,III, p.67)

De acum încolo nici pentru economia textului, din perspectivă narativă, și nici pentru relief interior al personajului, nu mai are nici o importanță dacă biserica va fi terminată, împlinită în volume geometrice construite. Important este, pentru Ioanide, faptul că interioritatea sa a rodit o geometrie, proiectată mai apoi pe ecranul lumii din afara

⁶ Emmanuel Lévinas, *Totalitate și Infinit, Eseu despre exterioritate*, Editura Polirom, Iași, 1999: *"Reprezentarea constă în posibilitatea de a da seama de obiect, ca și cum ar fi constituit de o gândire, ca și cum ar fi noemă. Iar aceasta reduce lumea la clipa necondiționată a gândirii"*. (p.107).

personajului, așa cum ne apare ea în roman. Restul nu mai este decât o chestiune de timp, de un timp răbdător cu oamenii, aflați sub tirania vremurilor, a evenimentelor.

Critica literară a remarcat, de altfel, problematica aparte a romanului care, prin personajul central Ioanide, pune în evidență aspecte cum sunt acelea ale confruntării dintre "om și spațiul universal, om și istorie, om și propriul său destin"⁷. În sensul celor afirmate, Ioanide "reprezintă modul cel mai elocvent de concretizare a unei estetici universaliste" este "arhitectul absolut", "concurent al naturii"⁸, care trăiește prin proiecția geometriei reliefului său interior.

BIBLIOGRAPHY:

Călinescu, George, *Bietul Ioanide*, Editura Minerva, colecția "Biblioteca pentru toți", București, 1973.

*

Lévinas, Emmanuel, *Totalitate și Infinit, Eseu despre exterioritate*, Editura Polirom, Iași, 1999;

Mare, Călina, *Introducere în ontologia generală*, Editura Albatros, București, 1980;

Șora, Mihai, *Despre dialogul interior. Fragment dintr-o Antropologie Metafizică*, Editura Humanitas, București, 1995.

⁷Mircea Tomuș, *op.cit.*; "Operă de planuri vaste, Bietul Ioanide se reazimă pe pilonii solizi ai unei arhitecturi interne impresionante; ea adăpostește mari probleme și pasiuni, precum confruntarea între om și spațiul universal, om și istorie, om și propriul său destin."(p.IX).

⁸*Op.,cit.*: "Faptul că el[Ioanide, n.n.] este arhitect nu reprezintă o soluție de moment, una din cheile unui presupus sistem cifrat a cărui dezlegare duce la soluția arhitect = scriitor, ci reprezintă modul cel mai elocvent de concretizare a unei estetici universale. Ioanide nu este un arhitect oarecare, nici pur și simplu arhitectul, el este arhitectul absolut care își înțelege arta nu numai ca demers concurent al naturii, ci ca o negație a naturii [...]." (pp.X-XI).